

ІСТОРИКО-ДЕМОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДАВНЬОРУСЬКОЇ СІМ'Ї (за матеріалами історичних та археологічних джерел)

Розглядається питання методики підрахунку чисельного складу середньостатистичної сім'ї на основі реконструкції статеві-вікової структури давньоруського населення.

Питання кількісного складу пересічної сім'ї Давньої Русі досі залишається дискусійним у вітчизняній історіографії. В.Й. Довженок, орієнтуючись на дані статистики Російської імперії XVIII—XIX ст., визначив чисельність малої сім'ї в 6—7 осіб¹. П.П. Толочко в своїх палеодемографічних розрахунках кількості мешканців давнього Києва та всієї Русі спирається на запропоновану статистиками цифру 6². Деякі автори в своїх підрахунках використовують кількість членів сім'ї — 5 осіб³. На перший погляд, різниця в цифрах не суттєва. Але вона стає відчутною, коли ці дані використовуються в палеодемографічних і, ширше, палеоекономічних розрахунках та моделюваннях. Визначення кількості населення великих поселень, міст, окремих регіонів та князівств, розрахунки його щільності, спроби визначення військового потенціалу і, нарешті, дослідження взаємозв'язку між людськими ресурсами та певними типами агрокультури — все це вимагає використання конкретних цифр.

На нашу думку, предметно, з залученням конкретних цифр та значень, питанням чисельного складу давньоруської сім'ї науковці не займалися з двох причин. По-перше, це абсолютна невизначеність структури сім'ї X—XIII ст. В історичній, археологічній та етнографічній літературі висловлюються різні думки з цього приводу. Деякі дослідники, спираючись на археологічні (!?) матеріали, появу малих сімей відносять до VI ст.⁴ Інші визнають панівну роль малої сім'ї з паралельним існуванням інших форм сімейної організації⁵. Треті взагалі не йдуть далі констатування побутування в зазначений час різних форм сім'ї⁶. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що дискусія навколо форм давньоруської сім'ї не має прямого (якщо не сказати — жодного) відношення до засобів вирішення поставленої в статті проблеми. Іншими словами, головне завдання цієї розвідки — вирахувати можливу кількість людей, що мешкали разом в одному житлі. Чи була це мала (нуклеарна) сім'я, чи частина складнішої сімейної організації — великої, складної, нероздільної тощо, не має значення, оскільки для наших розрахунків розташування малої сім'ї в одному житлі чи великої в кількох не принципове, адже ми намагаємось визначити число мешканців, що жили під одним дахом, а не кількість сімей.

Друга складність пов'язується з існуванням мінімально достатньої джерельної бази та методики її використання. Тільки нині у нас з'явилась можливість залучити до вирішення питання статево-вікові дані поховань з розкопок ґрунтових могильників Середнього Подніпров'я. На жаль, до останнього часу в антропологічних дослідженнях середньовічного населення Русі переважало вивчення його фізичного типу, без подачі статево-вікових характеристик, що збіднювало вивчення різних аспектів палеодемографії. Крім того, для успішного вирішення проблеми необхідне залучення письмових джерел, адже археологічний матеріал поки що не може заповнити деякі позиції (скажімо, рівень смертності серед дітей, процентне відношення бездітних до загальної кількості дорослих тощо), важливі для розрахунків кількісного складу сім'ї. Ці та інші матеріали можна знайти після ретельного аналізу генеалогії давньоруських князівських родів та синхронних джерел із Західної Європи⁷. Щодо використання генеалогії, то, крім притаманної для неї неповноти та суперечливості окремих позицій, треба зважати й на незбіжність демографічних характеристик (тривалість життя, рівень смертності серед дорослих та малолітніх Рюриковичів, рівень шлюбності та її династичний характер, що впливав на вік їх укладання) представників найвищої верстви суспільства з пересічним, переважно

Таблиця 1. Таблиця смертності похованих з Козаровичів

X	Dx(m)	d _x	l _x
15—19	—	0	100
20—29	2	25	100
30—39	3	37,5	75
40—49	1	12,5	37,5
50—59	2	25	25
60 і більше	—	0	0
	8	100	—

Таблиця 2. Таблиця смертності похованих з Григорівки

X	Dx		d _x		l _x	
	m	f	m	f	m	f
15—19	3	—	25	0	100	100
20—29	4	5	33,3	55,6	75	100
30—39	2	3	16,7	33,3	41,7	44,4
40—49	1	1	8,3	11,1	25	11,1
50—59	2	—	16,7	0	16,7	0
60 і більше	—	—	0	0	0	—
	12	9	100	100	—	—

сільським, населенням. Натомість в західноєвропейських джерелах демографічні аспекти життя середньовічного селянства знайшли своє відображення, але тут постає питання наукової коректності під час їх використання.

Підрахунки було проведено у двох напрямках. Перший з них — статистичне опрацювання наявного антропологічного матеріалу та складання на його основі таблиць смертності, завдяки яким, у свою чергу, вдалося в цілому окреслити статево-вікову структуру давньоруського суспільства. Інший напрям — спроба на основі письмових джерел та історико-демографічних розробок визначити конкретні показники (вік покоління, рівень шлюбності та бездітності, чисельність простого відтворення та приросту населення тощо), необхідні для проведення розрахунків.

Базу цих підрахунків складають антропологічні матеріали, одержані з ґрунтових могильників, досліджених біля сіл Козаровичі (кінець 1960-х років)⁸, Григорівка (1986—1988)⁹, Бучак (1987—1991, 1997) та на г. Щекавиця в Києві (1995)¹⁰. Вони були опрацьовані С.І. Круц, О.Д. Козак та В.Д. Дяченко. Дані з пам'яток зведено нами в окремі таблиці. При цьому враховано тільки дорослі поховання, які подано окремо для чоловіків та жінок (табл. 1—5). ** Зазначимо, що бучацький комплекс — найбільший з відомих нам опрацьованих антропологами сільських могильників Південної Русі.

Тривалість життя давньоруського пересічного населення можна встановити за антропологічними матеріалами могильників. Деяка строкатість їх значень обумовлена конкретними фізичними та соціальними умовами життя. Як видно із запропонованих матеріалів, середній вік смертності серед чоловіків становив 36,75, серед жінок — 33,1 року (табл. 6). Дещо вирізняється на загальному тлі показник чоловічої смертності населення Григорівського поселення. На цю величину вплинули відсутність похованих найстаршої вікової групи та найвищий (25 %) відсоток померлих дорослих у віці до 20 років (табл. 2). Можливо, це пов'язано з недостатньо представницькою вибіркою

* Автор висловлює ширю подяку авторам розкопок В.О. Петрашенко, І.І. Мовчану та Я.Є. Боровському за надану можливість використати матеріали з цих пам'яток

** Під час підрахунків ми користувались більш розширеною (поділеною на більшу кількість вікових груп) інформацією, тому середній вік смертності в табл. 1—5 та поданий нами (табл. 6) трохи різняться.

Таблиця 3. Таблиця смертності похованих з Бучака

X	Dx		d _x		l _x	
	m	f	m	f	m	f
15—19	6	2	17,15	18,2	100	100
20—29	6	3	17,15	27,2	82,85	81,8
30—39	10	1	28,6	9,1	65,7	54,6
40—49	9	1	25,7	9,1	37,1	45,5
50—59	3	2	8,6	18,2	11,4	36,4
60 і більше	1	2	2,8	18,2	2,8	18,2
	35	11	100	100	0	0

Таблиця 4. Таблиця смертності похованих з Кисва (Щекавиця)

X	Dx		d _x		l _x	
	m	f	m	f	m	f
15—19	2	—	4,65	0	100	100
20—29	7	9	16,3	50	95,35	100
30—39	11	8	25,6	44,44	79,05	50
40—49	8	1	18,6	5,56	53,45	5,56
50—59	13	—	30,2	0	34,85	0
60 і більше	2	—	4,65	0	4,65	0
	43	18	100	100	0	0

Таблиця 5. Сумарна таблиця показників

X	Dx		d _x [*]		l _x	
	m	f	m	f	m	f
15—19	11	2	11,45	5,67	100	100
20—29	19	17	21,15	44,5	88,55	94,325
30—39	26	9	26,8	23,55	67,4	49,8
40—49	19	6	17,85	14,95	40,6	26,275
50—59	20	2	20,25	5,67	22,75	11,325
60 і більше	3	2	2,5	5,67	2,5	5,65
	28	38	100	100	0	0

* Показник d_x є середньоарифметичним між d_x , вирахованим за сумарним показником Dx, та середнім d_x по 4 могильниках.

або якимись подіями, що вплинули на мешканців поселення. Можна припустити й інше пояснення цього факту, а саме: відсутність людей похилого віку та відносно велика частка померлих у зовсім молодому віці — ознаки характеру самого поселення¹¹. На незвичність цієї пам'ятки (наявність стіни-огорожі, «міський» набір знахідок) вже зверталась увага в літературі¹². Якщо припустити, що Григорівське поселення — приватновласницьке, що виконувало й певні адміністративні функції, то цей статус повинен був позначитись на статево-віковій характеристиці його населення. Останнє, будучи особисто залежним, підлягало деякій ротації. Саме ці заміни могли створити штучність структури мешканців поселення, що й знайшло своє відображення в характеристиці могильника. Якщо наші припущення вірні, особливості складу могильників у майбутньому можуть стати одним з критеріїв, за яким вдасться відрізнити поселення вільних селян від приватновласницьких¹³.

Поки що передчасно стверджувати, що населення великих міст жило довше за сільське. З накопиченням матеріалу це питання буде вирішене. Одержаний середній

вік смертності серед дорослих: чоловіків — близький до відомих нам аналогічних підрахунків¹⁴; жіночий — дещо менший за серію з Чернігівщини¹⁵.

В Генеалогії є 46 князів з датами народження та смерті, які померли в дорослому віці. З них принаймні десятеро померли не своєю смертю. Викладку цих даних наведено в табл. 7. Середній вік життя Рюриковичів становив 42,6 роки. Якщо врахувати ще 154 князів, чий вік встановлюється приблизно за додатковими ознаками (порядок старшинства в сім'ї, дата одруження чи появи першої дитини тощо), то середній вік 200 дорослих представників князівського роду становив 43,6 роки.

Серед князів, чий вік відомий абсолютно точно, найбільше прожив Володимир Мономах — 72 роки, ще 4 князі — понад 60 років. Якщо додати князів, чий вік визначено приблизно, то буде ще 9 осіб у віці 70 та більше років (серед них такі відомі, як Ярослав Мудрий, Святослав Всеволодович, Рюрик Ростиславович та Лев Данилович) та ще 16 князів, що прожили 60 та більше років. Найбільше серед осіб, згаданих в джерелах, прожили чернець Печерського монастиря Ієремія, якому було понад 90 років, та Янь Вишатич, київський тисяцький, що помер у віці 90 років¹⁶. Серед жінок також траплялися довгожителки. Незнана за іменем ігуменя київського (?) Лазарєвого монастиря прожила 92 роки¹⁷, а дружина мінського князя Гліба Всеславича Анастасія (дочка Ярополка Ізяславича) — 85 років. Понад 70 років прожили княгині Ольга, Марія-Добронєга (сестра Ярослава Мудрого) та дружина Ізяслава Ярославича Гертруда. Наведені приклади показують, що навіть у середовищі тогочасного нобілітету та чернецтва людей досить похилого віку було обмаль.

Різниця середнього віку представників соціальної верхівки та пересічних громадян становила, як виходить з підрахунків, близько 7 років для чоловіків. Вона відображає відмінність умов проживання (харчування, медичне обслуговування, комфортність житла, рід занять) цих груп. Князі також, як і прості люди, топилися в річках або вмирали від пошесті, але ніколи причиною їхньої смерті не було переохолодження або недоїдання.

Ризик смерті пересічної людини був вищим: «Если кто-либо упадет с дерева и уьется или сторит на пожаре, или будет раздавлен возом, утонет, или будет разорван зверем, или еще каким-либо образом умрет по собственной неосторожности от своего же деяния...», — перераховує смертельні небезпеки тогочасного життя документ початку XVI ст.

Рівень дитячої смертності є показником, який важко визначити за конкретними матеріалами. На давньоруських могильниках частка дитячих поховань дуже рідко долає

Таблиця 6. Середній вік смертності на давньоруських могильниках Середнього Подніпров'я (дорослі поховання)

Могильники	m	f	Середній	
			m	f
Козаровичі	38,9	—	—	—
Григорівка	31,625	30,2	36,75	33,1
Бучак	35,6	39	—	—
Київ (Щекавиця)	40,0	30,1	—	—

Таблиця 7. Таблиця смертності Рюриковичів за даними генеалогії

X	Dx(m)	d _x	l _x
15—19	1	2,2	100
20—29	7	15,2	97,8
30—39	12	26,1	82,6
40—49	10	21,7	56,5
50—59	11	23,9	34,8
60 і більше	5	10,9	10,9
	46	100	0

тридцятивідсотковий рубіж. У Григорівці цей показник становить 34,1 % (14 з 41), в Козаровичах — 21,95 % (9 з 41), в Києві — 15,8 % (12 з 76) та в Бучаку — 13,1 % (8 з 61). На жаль, нічого не прояснює і Генеалогія князів, за якою тільки 5,7 % князів (12 з 212) не дожило до 15 років. Західноєвропейські письмові джерела (матеріали з кінця I тис. н. е. до XV ст.) дають рівень смертності дітей понад 50 %¹⁸. За статистичними даними XIX—XX ст., цей показник у деяких країнах Європи та в Росії в окремі періоди перевищував 70 %¹⁹. Як видно, рівень дитячої смертності є досить рухливим і залежним від дії багатьох чинників. Прийняття в розрахунках рівня 50 % смертності для довготривалих хронологічних відрізків здається нам досить виваженим²⁰. Натомість використання невеликих значень цього показника для складання таблиць смертності, розрахунків репродуктивності, рівня народжуваності, середньої тривалості життя відчутно спотворює реконструкцію демографічної ситуації.

За вибіркою, використаною нами, середній вік тривалості життя чоловіків, з урахуванням дитячої смертності, становив 19,8 років, жінок — 16,3 років, загальний — 18,4 років. В дійсності він був ще нижчим, адже для підрахунків у нас не було можливості використати дані таблиці смертності з інтервалом в 1 рік, що точніше відображає динаміку дитячої смертності у перші роки життя.

Постає питання, чому в могильниках число дитячих поховань значно нижче від прогнозованого рівня? Поганою збереженістю дитячих кісток не пояснити цю розбіжність. Можна припустити, що більшість дітей найменшої вікової групи (0—6 років), частка яких найбільша серед тих, хто не дожив до дорослого віку, не ховали на кладовищах через те, що вони не були охрещені. Можливо, що пояснення цього явища буде знайдено в фольклорному матеріалі.

Розглянемо дуже цікаву проблему, а саме — кількісне співвідношення дорослих чоловіків до жінок у давньоруському суспільстві. Мова йде про так зване явище маскулінізації, тобто значне переважання кількості чоловіків над жінками. За нашими матеріалами, ця пропорція становить: в Григорівці — 1,33:1, в Києві — 2,38:1, в Бучаку — 3,27:1. Якщо в останній з наведених серій до жіночих зарахувати ще 6 поховань, стать яких визначена непевно, то співвідношення стане 2,11:1. За матеріалами Подесення, таке співвідношення там становить 1,5:1²¹. Аналогічну картину ми спостерігаємо й на інших землях Давньої Русі²². Все це свідчить про невідповідний характер цього дисбалансу. Зазначимо, що явище маскулінізації характерне для давнього населення України в більшості історичних періодів (неоліт-бронза, скіфи, пізні кочовики) з співвідношенням 1,5—2:1²³. Схожа ситуація спостерігається і в середньовічній Європі, але з поступовим зменшенням цієї диспропорції²⁴.

Пояснення цього явища меншою збереженістю саме жіночих кістяків не є вичерпним, а деякими дослідниками відкидається зовсім. Інколи воно пов'язується з меншою тривалістю життя жінок²⁵, але ця точка зору помилкова, оскільки більша смертність дає більшу кількість похованих, а не навпаки*.

На нашу думку, існують два фактори, які впливають на співвідношення кількості чоловічих та жіночих поховань. Перший з них — суб'єктивний, пов'язаний з визначенням статі. В кожній представницькій антропологічній серії є кілька кістяків, визначення статі яких непевне. Особливо це стосується неповного набору кісток, поганої збереженості черепа, коли визначення статі неможливо перевірити за кількома ознаками. При зарахуванні таких поховань до жіночих дисбаланс стає меншим. Інша причина — втрата частини жіночого населення через набіги кочовиків. Мається на увазі та обставина, що під час проведення військових дій потерпає насамперед цивільне населення, особливо жінки й діти, які стають частиною воєнної здобичі: «... мужи иссекоша, а жены и дети поимаша», — зазначає літописець, наводячи результат військового зіткнення²⁶. За нашими підрахунками, в період з 1061 до 1235 років у південноруських князівствах (Київському, Чернігівському та Переяславському) літопис понад 40 разів фіксує напади половців або їх безпосередню участь в міжусобних зіткненнях, які супроводжувались значними господарськими, майновими чи людськими втратами окремих територій. Загальні цифри полону, який виводився до степу, визначити важко, але дві літописні згадки про його чисельність (зима 1159/60 р. — більше 10 тис. осіб та 1173 р. — 400 людей²⁷) вказують, що

* Наприклад, за тими показниками, якими ми користуємося (середня тривалість життя жінок — 33,1 року, різниця з аналогічним чоловічим показником — 3,65 року), кількість жіночих дорослих поховань мала б бути на 10,3 % більшою за чоловічу.

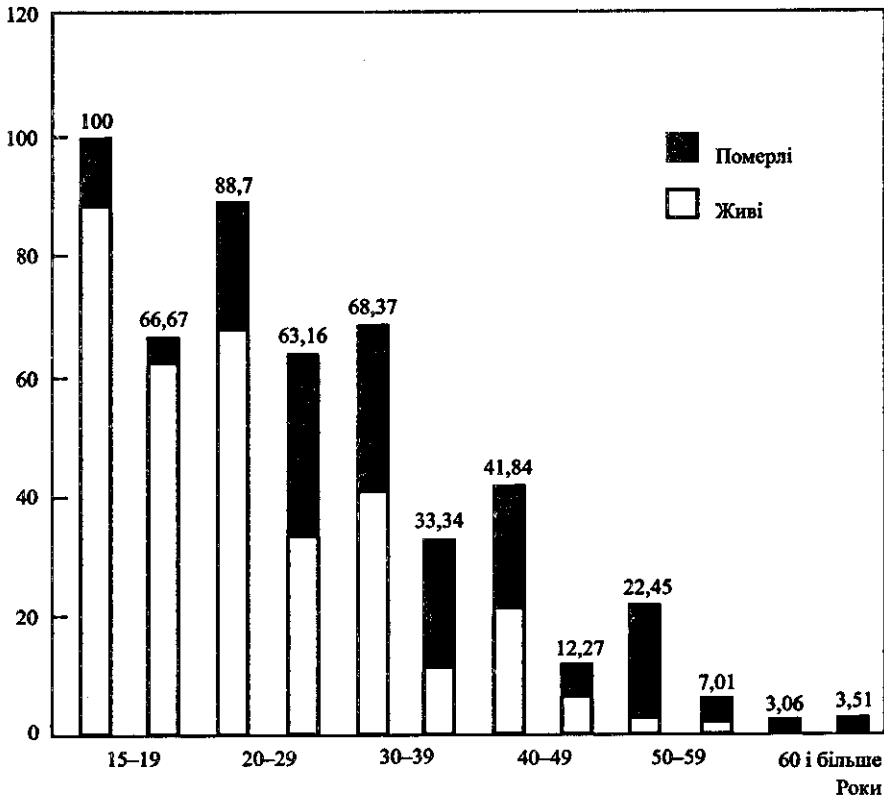

Рис. 1. Співвідношення чисельності (в %) чоловіків та жінок серед дорослого населення за віковими групами

демографічні втрати були суттєвими. Зазначимо, що іноді в результаті успішних військових дій (1152, 1170, 1180 рр.) полонених вдавалось звільняти, але, ймовірно, це була лише частина бранців. На нашу думку, наведені факти пояснюють випадки значного (понад 2:1) переважання чоловічої статі над жіночою в могильниках південноруських земель. Для наших розрахунків ми прийняли пропорцію для 15-літнього віку 1,5:1, яка здається нам виваженою.

Враховуючи обрані нами орієнтири (дитяча смертність до 15 років для хлопчиків 40 %, для дівчат — 60 %), на основі сумарної таблиці смертності ми одержали пропорцію кількості мешканців за окремими віковими групами (табл. 8). Перевішивши її у відсотки, ми дістаємо статеві-вікову структуру давньоруського суспільства (табл. 9).

Вік вступу до шлюбу, за сучасними мірками, був досить раннім. Це явище характерне для всього середньовіччя. В поученні митрополита Петра (перша чверть XIV ст.) забороняється вінчати дівчат, яким менше 12 років²⁸. Аналогічний вік шлюбу називає митрополит Фотій в посланні до новгородського архієпископа (1410 р.)²⁹. Такий же шлюбний вік було визначено канонічним правом у Західній Європі: для дівчат — з 12—13 років, для хлопців — з 14 років; заручини для дівчат — з 7 років³⁰.

Аналіз Генеалогії показує досить ранній вік шлюбу князів. З 27 випадків, коли цей вік точно відомий, в 12 вік нареченого становив до 18 років: 15 років — 4 випадки, 14 років — 3 випадки, 10 та 17 років — по 2 випадки, 16 років — 1 випадок. Ще в 11 випадках вік наречених становив 18—19 років, у 3 випадках — 23 роки, в 1 випадку — 32 роки. Серед жінок відомо всього 5 випадків, коли вік шлюбу названо точно: Верхуслава, дочка Всеволода Велике Гніздо, була видана за Ростислава Рюрикovichа у віці 8 років; Софія, правнучка Мстислава Великого, вийшла за короля Данії Волдемара I в 13 років; дружині Всеволода Черного було 15 років; онучка

* Про ранні шлюби свідчить археологічний матеріал. Зокрема, в камерному похованні, дослідженому експедицією Г.Ю. Івакіна 1998 р. на Софійській площі в Києві, яке за усіма ознаками було парним, була похована дівчинка 6—7 років з жіночими прикрасами — скроневими кільцями та намистом з сердолику. Сумнівно, що для такого поховання було б вбито наложницю-дитину.

Олега Святославича, Марія, вийшла заміж у 17 років; Володимир Святий одружився з грецькою царівною Анною, якій було 26 років. Княгиня Ольга була видана за Ігоря, коли їй було всього кілька років.

Для суспільств, у яких дорослих жінок було менше, ніж чоловіків, кількість людей поза шлюбом треба вираховувати окремо за статями. При цьому, природно, чим більшою була різниця у співвідношенні чоловіки — жінки, тим чисельнішою ставала верства холостяків.

У давньоруському суспільстві зменшення впливу цієї різниці на відтворення населення відбувалося за двома напрямками. Перший з них — різниця між віком одруження чоловіків та жінок, яка є традиційною для європейської культури³¹. Як виходить з даних, одержаних нами, кількість чоловіків та жінок майже однакова, якщо різниця їх віку становить десять років (рис. 1). Цей засіб регулювання не міг повністю компенсувати різницю, й тому спочатку на звичаєвому, а пізніше й на законодавчому рівнях стимулювалось скоріше одруження жінок. На нашу думку, саме в цьому полягає значення статті Уставу князя Ярослава Володимировича (пространної редакції): «Аще девка засядеть великихъ боярь митрополиту 5 гривень золота, а меньшихъ боярь митрополиту гривна золота, а нарочитыхъ людей митрополиту 12 гривень, а простои чади гривна серебра»³². Як видно, штрафи за безшлюбність жінок накладались на усі соціальні верстви суспільства³³.

Ймовірно, жінок, які жодного разу не були одружені, було надзвичайно мало. Причиною цього могли бути психічні або фізичні хвороби, каліцтво, занепащення. Кілька статей (№ 4, 7, 13, 21) короткої редакції Уставу Ярослава Володимировича передбачають як санкцію за порушення норм суспільної моралі (позашлюбні зв'язки, позашлюбна дитина тощо) насильницьке відправлення жінок до монастиря.

Таблиця 8. Реконструкція статеві-вікової структури давньоруського суспільства

X	I _X		L _X	
	m	f	m	f
0—4	100	100	410,75	375
5—9	64,3	50	315,75	237,5
10—14	62	45	305	212,5
15—19	60	40	283,175	194,75
20—24	53,27	37,90	249,525	165,8
25—29	46,54	28,42	218,9	121,05
30—34	41,02	20,00	185,2	89,475
35—39	33,06	15,79	145,4	57,875
40—44	25,10	7,36	102,55	31,55
45—49	15,92	5,26	73,475	23,675
50—54	13,47	4,21	42,85	15,775
55—59	3,67	2,10	13,775	10,5
60—64	1,84	2,10	6,125	5,25
65 та більше	0,61	0	1,525	0
	0	—	—	3897,7

Таблиця 9. Реконструкція статеві-вікової структури давньоруського суспільства

X	L _X , %	
	m	f
0—9	18,65	15,73
10—19	15,10	10,46
20—29	12,03	7,37
30—39	8,49	3,78
40—49	4,52	1,42
50—59	1,45	0,67
60 і більше	0,2	0,13

Визначення їх кількості навіть на досить широкому колі західноєвропейських матеріалів у більшості випадків закінчується загальним спостереженням про меншу, порівняно з чоловіками, кількість неодружених жінок³⁴. За підрахунками П.Ш. Габдрахманова, заміжніх жінок було 91 %, вдів — 6 %, незаміжніх — 3 %³⁵. Ми вважаємо, що прояснити це питання допоможе статистика кількості чоловічих та жіночих монастирів, оскільки, на нашу думку, між кількістю неодруженого населення й монастирів є певний зв'язок. Він не абсолютний, але залежність кількісного росту монастирів від числа людей, які з тієї чи іншої причини не мали сім'ї, свого дому, рідних, здається логічною. В монастирях та при них жили люди, обділені долею. В Уставі Володимира Святославича серед церковних людей, що підлягали юрисдикції митрополита, названо каліку, хромця та сліпця³⁶. Частина цих людей ніколи не була одружена, а церковна юрисдикція вказує на те, що й одружені вже були поза сім'ями.

У Києві до середини XIII ст. було близько двох десятків монастирів, з яких 4 — жіночі. Пропорція їх співвідношення — 5:1. Така ж пропорція залишається, якщо ми залучимо до підрахунків кількість усіх давньоруських монастирів, яких відомо 154 (з них 29 — жіночі)³⁷. Це вказує на нижню межу співвідношення; оскільки в чоловічих монастирях, ймовірно, було більше мешканців, пропорція мала бути близько 7—8:1. Спираючись на запропоноване нами на початку статті співвідношення чоловіків до жінок (1,5:1) та вирахуване вище аналогічне співвідношення неодружених*, можемо припустити, що їх кількість серед жінок мала становити близько 7—8 %, а чоловіків — 38—39 %.

За Генеалогією, серед Рюриковичів з початку XI ст. відомо 128 шлюбів, в яких у 97 випадках згадано про одну дружину, в 27 — про двох і в 4 випадках — про трьох. Як видно, 24,2 % князів одружувались більше одного разу. Втім це не повна характеристика, оскільки в 104 випадках, коли князі мали потомство, про їх одруження нічого не відомо. Серед них були князі, що мали 8 дітей (1 випадок), по 7 та 6 дітей (по 3 випадки). Можливо, й серед них були випадки з повторним одруженням.

Репродуктивність дружин князів була дуже високою, оскільки для них створювались всі умови для успішного протікання вагітності, пологів та виховання дітей. Марія, перша дружина Всеволода Велике Гніздо, народила 12 дітей (з них 3 вмерли малими) за 20 років, тобто народження в середньому відбувалося через кожні 20,6 місяців. Друга дружина Ярослава Мудрого, Індігерда-Ірина, народила 9 дітей за 17—18 років.

Дослідники, які займаються історичною демографією, одностайні в тому, що через обставини тогочасного життя дітородний період жінок середньовіччя не перевищував 20 років³⁸. Не виключено, що іноді жінки народжували дітей у віці 40 і більше років (наприклад, княгиня Ольга, народивши Святослава), але це було надзвичайно рідкісним явищем, адже до свого 40-ліття, за нашими підрахунками, доживала всього чверть жінок. Якщо підрахувати середній дітородний вік жінок за матеріалами залучених нами могилишників, враховуючи 40 років як верхній рубіж цього віку, виходить 30,27 років (Бучак — 31,55; Київ — 29,81; Григорівка — 29,44). Таким чином, у середньому жінки за своє життя мали близько 7 пологів.

Визначення рівня бездітності для сімейних пар — досить складна проблема, оскільки нечисельність і строкатість свідчень навіть на більш вивчених матеріалах Західної Європи призводить дослідників до оцінок, які дуже різняться між собою. В дослідженнях називаються цифри від 5 до 40 %³⁹.

Навіть у сучасному світі, в умовах високих медичної культури та можливостей лікування, 10—15 % шлюбів безплідні абсолютно та ще стільки ж — відносно⁴⁰.

За нашими підрахунками, на 200 князівських дітних сімей припадає 28 сімейних пар, про потомство яких нічого не відомо, і ще 2 пари, в яких діти помирали малими. Ці дані дають нам цифру 13,04 % бездітних сімей. Наскільки ця цифра відповідає дійсності? З одного боку, в джерелах не завжди згадувались всі діти (особливо дівчата), до того ж у більшості випадків молодші князі, особливо у великих родинах, були осторонь політичних подій і їх приватне життя не цікавило літописців. З іншого боку, брак інформації знижує реальну кількість сімейних пар, яких повинно було бути

* Відомо, що до монастирів іноді приходили люди, які були одружені й мали дітей (як то Микола Святоша), або ченцями ставали князі перед смертю, а черницями — княжни-вдови або розлучені, але їх питома вага не була значною.

більше. Цілком природно, що серед князів відсоток неодружених був дуже низьким, адже вони завжди мали вибір. Виходячи з цих міркувань, можемо припустити, що рівень бездітності в князівському середовищі, мабуть, був близький до наведеної вище цифри. Серед пересічного населення рівень бездітності сімейних пар вагомійший, оскільки головні чинники бездітності — безпліддя, дитяча смертність — були вищими. Більша тривалість життя (як чоловіків, так і жінок) та різні можливості повторного одруження також впливали на різницю рівнів бездітності верхньої соціальної верстви та широкого загалу населення. Показник в 20 % бездітності для сільського, в основній своїй масі, населення здається нам досить реальним.

Цікаві результати дало обчислення кількості дітей за Генеалогією. За нашими підрахунками, з початку XI до рубежу XIII—XIV ст. у джерелах згадується 200 сімей, в яких діти досягли дорослого віку (табл. 10). У цих сім'ях виховано 584 нащадки. Як видно з пропорції чоловіки — жінки (3:1), літописи не досить прискіпливо відзначали жіноче потомство, що видно й з переважної анонімності дружин та дочок князів. З наведених цифр виходить, що в середньому на князівську дітну сім'ю припадало по 2,9 дорослих дітей. Проте очевидно, що пропорція чоловіки — жінки не відображає дійсної цифри. Якщо взяти запропоновану нами пропорцію 1,5:1 і гіпотетично збільшити кількість князівських нащадків по жіночій лінії, вийде 3,7 дітей на сім'ю, що здається нам більш відповідним дійсності. Зробити це дозволяє та обставина, що в 104 випадках, коли князі мали дітей, ім'я дружин взагалі невідоме. Більшість цих жінок, безумовно, були князівського роду.

Розмір покоління — показник, який сильно варіює залежно від змісту, який в нього вкладають дослідники. В.П. Алексєєв вважає його тотожним середній тривалості життя (з урахуванням дітей) і визначає його трохи більшим за 20 років⁴¹. Багато дослідників у своїх реконструкціях використовують показник 25—26 років⁴². Один з авторів довжину покоління визначив навіть у 30 років, прирівнюючи її фактично до середнього показника тривалості життя жінок у давні часи⁴³. Нам близька точка зору В.Ф. Шукайла, за яким довжина покоління — середній вік матерів, що народили живих дівчат-первісток⁴⁴. Оскільки це формулювання підходить тільки для досліджень, що оперують повними статистичними даними, для історико-демографічних реконструкцій більш прийнятне визначення, за яким розмір покоління — сума віку статевого дозрівання та середнього показника дітородного періоду, причому в останньому треба враховувати зменшення з віком дітородної функції. Це призводить до пониження середнього показника дітородного періоду від його середньоарифметичного значення. За нашими матеріалами, розмір покоління становив близько 20 років і складався з суми названих вище складових — відповідно 15 та 5 років.

Згідно з нашою реконструкцією вікової структури давньоруського населення (рис. 2),

Таблиця 10. Кількість дітей в родинях Рюриковичів

Кількість дітей* в сім'ї	Кількість сімей	Загальна кількість дітей	Чоловіки	Жінки
1	69	69	56	13
2	42	84	74	10
3	29	87	71	16
4	24	96	73	23
5	10	50	34	16
6	11	66	39	27
7	6	42	33	9
8	4	32	22	10
9	1	9	6	3
10	1	10	7	3
11	1	11	8	3
14	2	28	14	14
Всього	200	584	437	147

* Що дожили до дорослого віку.

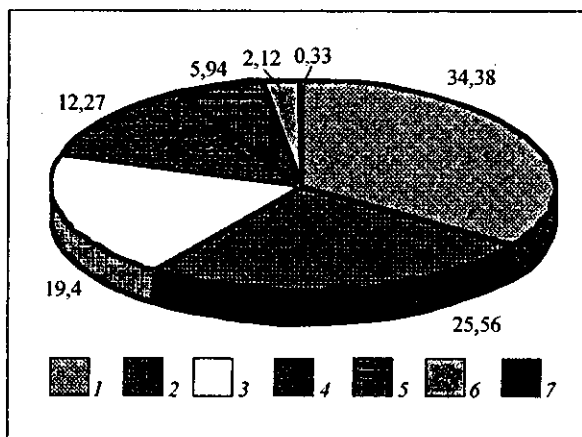

Рис. 2. Реконструкція вікової структури (в %) давньоруського населення (1 — 0—9 років; 2 — 10—19; 3 — 20—29; 4 — 30—39; 5 — 40—49; 6 — 50—59; 7 — 60 та більше років)

суспільство було в цілому дуже молодим. Частка дітей віком до 10 років становила понад 34 % чисельності всього населення, а до 20 років — майже 60 %. Людей старшого покоління (40 та більше років) було менше 8,5 %, з них людей похилого віку (60 та більше років) — всього 0,33 %.

Розмір річного приросту населення — один з показників, який в середньовіччі дуже сильно коливався залежно від конкретних умов. Несприятлива погода призводила до неврожайів, що спричиняло голодування і збільшення смертності. Різні хвороби — епідемії, пандемії та епізоотії — також знижували приріст або робили його

від'ємним. Нарешті, знижували показник приросту воєнні дії. Не маючи достовірних загальних цифр по європейських країнах, дослідники оперують оціночними показниками, які коливаються від 0,1 до 0,7 % за рік⁴⁵.

Для з'ясування показника річного приросту населення спочатку треба вирахувати показник простого відтворення, тобто нульового приросту. Для цього ми використовуємо показник загальної кількості людей у віці 20—39 років (батьківське покоління), одержаний раніше (табл. 9). Оскільки в групі 10—19 років присутні особи, що вже одружені й навіть мають дітей, їх частку також треба додати до батьківського покоління. Під час обчислення цієї одруженої частки 15—19-літніх треба враховувати, з одного боку, динаміку щорічного зменшення кількості осіб, а з іншого — щорічне збільшення частки одружених. Не подаючи повністю ці обчислення, зазначимо лише, що для чоловіків ми вибрали збільшення частки одружених у віці 15—19 років з 0 до 30 %, для жінок — з 50 до 85 %. Таким чином ми отримали частки обох груп, які було додано до батьківського покоління (табл. 11). Далі було вираховано частку неодружених жінок*, після віднімання якої ми й дізнаємося про кількість одружених жінок, а з неї — дітних та бездітних. Після отримання показників батьківського покоління залишається лише скласти пропорцію, за якою кількість батьків (батько + мати) пріврівнюється до 2. Таким чином отримано показники, які вказують кількісне заміщення наступним поколінням не тільки батьків, а й дорослих з їх покоління, які не мали свого потомства. Їх загальна сума (3,37) і є показником простого відтворення населення для дітних сімей. Для всіх сімей (дітних та бездітних) цей показник буде на 20 % нижчим (оскільки бездітні сім'ї становлять в наших розрахунках саме 20 % усіх сімей) — 2,7 дітей, а у разі врахування кількості всіх неодружених дорослих — 2,0 дітей.

Виходячи з наших підрахунків, показник приросту населення в Давній Русі XI—XII ст. у середньому становив близько 0,2 % за рік. Його отримано з різниці між вирахованим вище показником максимальної середньої кількості дітей, які доживали до дорослого віку (3,5), та рівнем простого відтворення (3,37 осіб), що становить 0,13, або 3,86 %. Ця цифра є показником кількісного переважання наступного покоління перед попереднім. За середнього розміру покоління близько 20 років столітній приріст населення становитиме 19—20 %, або 0,19—0,2 % за рік.

Для підрахунку чисельності складу середньостатистичної давньоруської сім'ї ми використали метод, аналогічний описаному вище обчисленню розміру простого відтворення. В одержану за таблицею смертності пропорцію різних вікових груп (табл. 9) вносяться зміни, пов'язані із зарахуванням до наступної вікової групи частини 15—19-літніх, що вже одружилися (див. вище). Потім усі 7 вікових груп об'єднуються в 3 основні — особи до 20 років (за вирахуванням одружених), середнє (батьківське) покоління (з додаванням одружених до 20 років) та найстарші. Для зручності підрахунку одержані показники діляться на 10 (табл. 12). Сумарний дитячий

* Обрахування 8 % неодружених жінок треба проводити тільки за загальною кількістю жінок 20—39 років (11,15), оскільки додана частка 3,12 є кількістю одружених жінок.

Таблиця 11. Кількісний склад давньоруської сім'ї (просте відтворення)

Склад	m	f	m	f
Всього батьків	21,85 (20,52+1,33)	14,27 (11,15+3,12)	—	—
Одружені	13,38	13,38	—	—
в тому числі дітні	10,7	10,7	1	1
бездітні	2,68	2,68	0,25	0,25
Неодружені	8,47	0,89	0,79	0,08
	—	—	2,04	1,33

Таблиця 12. Середньостатистична давньоруська сім'я

Роки	m	f	m + f	(m + f)/k ₁	(m + f)/k ₂	(m + f)/k ₃
До 20	3,242	2,307	5,549	3,5	2,8	2,07
20—39	2,185	1,427	3,612	2,28	1,82	1,35
40 та більше	0,617	0,222	0,839	0,53	0,42	0,31
				6,31	5,04	3,73

$$k_1 = 1,5854285; k_2 = 1,9814285; k_3 = 2,6806763.$$

показник (5,549) ми пропонуємо порівняти до 3,5 — кількості дітей, які доживають до дорослого віку за використаними нами показниками рівнів дитячої смертності, репродуктивності жінок та тривалості дітородного періоду. Отриманий коефіцієнт ($k_1 = 5,549/3,5$) перетворює числове співвідношення різних вікових груп в кількість людей в окремій родині (табл. 12). Це й дало число 6,31 — показник середньостатистичного розміру дітної сім'ї. За аналогічною схемою проводяться розрахунки для всіх сімей (дітні + бездітні) та для дорослого населення. Останній показник враховує неодружених і дає фактичну кількість людей на житло за умови, що всі дорослі неодружені живуть кожний окремо. В дійсності тільки певна частка (ймовірно, значно менше половини) дорослих неодружених жила окремо, й тому середній показник кількості мешканців одного житла був тільки дещо менший за показник кількості людей в сім'ї.

Одержаний кінцевий результат пов'язаний з багатьма показниками, серед яких найголовнішими є рівень дитячої смертності, тривалість життя жінок, кількісне співвідношення чоловіки — жінки. Всі вони впливають на реконструкцію статевікової структури давньоруського населення, і зміна кожного з них позначається як на інших показниках, так і на кінцевому результаті. Масштабна статистична перевірка різних кількісних демографічних показників як за окремими позиціями, так і за певними співвідношеннями дозволить у майбутньому визначити діапазон коливання цих показників і виділити статистично найвірогідніший варіант.

Нагадаємо, що вирахований середній показник чисельності давньоруської сім'ї є умовним. Його можна використовувати лише для підрахунків населення, кількість якого становить десятки й більше тисяч (найбільші міста, населення регіонів, князівств, загальна кількість населення Русі). Оскільки Південна Русь, і Київська земля зокрема, як видно з кількості розташування пам'яток на одиницю площі, були найбільш залюдненими в XI — початку XIII ст., демографічні показники, одержані з місцевих могильників, мають найближче значення до уявних загальнодержавних. В історико-демографічних реконструкціях конкретних пам'яток треба спиратись на місцевий матеріал, адже, як видно із зіставлення наявних поруч григорівського та бучацького комплексів (відстань між ними — 6 км), навіть розташовані поруч поселення могли мати різні демографічні характеристики. Це підтверджує висновок дослідників про виключну строкатість дійсності в середньовічну добу⁴⁶.

Запропонована стаття, за задумом автора, має не стільки вирішити питання чисельності середньостатистичної давньоруської сім'ї, скільки поставити питання щодо методики її обчислення та реальності кількісної характеристики окремих демографічних показників, які було використано в дослідженні.

¹ Довженко В.Й. Землеробство Древньої Русі до середини XIII ст. — К., 1961. — С. 185, 189.

² Толочко П.П. Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII—XIII веков. — К., 1980. — С. 89.

³ Петрашенко В.О. Давньоруське село за матеріалами поселення в Канівському Подніпров'ї // Археологія. — 1999. — № 2. — С. 74; Тамашевський А.П. Райковецький археологічний комплекс та перспективи сучасних науково-інформаційних підходів // Бердичівська земля в контексті історії України. — Житомир, 1999. — С. 58.

⁴ Данилова Л.В. Роль сельской общины в социально-демографических процессах (по материалам средневековой Руси) // Социально-демографические процессы в российской деревне (XVI—начало XX в.). — Таллин, 1986. — С. 20.

⁵ Греков Б.Д. Киевская Русь. — М., 1953. — С. 95.

⁶ Александров В.А. Сельская община // Этнография восточных славян. Очерки традиционной культуры. — М., 1987. — С. 373.

⁷ Джерелом, за яким нами було виконано демографічну статистику династії Рюриковичів, є довідник Л.В. Войтовича «Генеалогія династії Рюриковичів» (К., 1990). До статистики були залучені свідчення про князівські роди від початку XI до рубежу XIII—XIV ст. Далі в тексті це джерело названо Генеалогією без додаткових посилань на нього.

⁸ Степаненко Л.Я., Блажевич Н.В. Поселення та могильник XI—XIII ст. поблизу с. Козарович на Дніпрі // Дослідження з слов'яно-руської археології. — К., 1976. — С. 151—163.

⁹ Козак О.Д. Антропологічний склад та морфологічні риси давньоруського населення Середнього Подніпров'я (за матеріалами могильника Григорівка) // Археологія. — 2000. — № 1. — С. 67—80. Через плуганину в інвентарних номерах авторкою випадково до григорівської серії було додано кілька поховань з Бучака.

¹⁰ Мовчан І.І., Боровський Я.Є., Гончар В.М., Климовський С.І. Звіт Старокиївської експедиції Інституту археології НАНУ про розкопки на горі Щекавиці у м. Києві // НА ІА НАНУ, ф. 1995/7.

¹¹ Козак О.Д. Вказ. праця. — С. 68, 69, 77.

¹² Петрашенко В.О. Поселення Канівського Подніпров'я // Південноруське село IX—XIII ст. (нові пам'ятки матеріальної культури). — К., 1997. — С. 142—143.

¹³ Куза А.В. Неукрепленные поселения // Древняя Русь. Город, замок, село. — М., 1985. — С. 97, 102.

¹⁴ Алексеев В.П. Палеодемография СССР // СА. — 1972. — № 1. — С. 16—17; Покас П.М. Средневековое население Среднего Подесенья — по данным антропологии // Чернигов и его округа в IX—XIII вв. — К., 1988. — С. 122.

¹⁵ Покас П.М. Вказ. праця. — С. 122.

¹⁶ Ипатьевская летопись // ПСРЛ. — Т. 2. — СПб., 1908. — Стб. 180, 257.

¹⁷ Там же. — Стб. 276.

¹⁸ Бессмертный Ю.Л. Жизнь и смерть в средние века. Очерки демографической истории Франции. — М., 1991. — С. 48—49; Урланис Б.Ц. Рост населения в Европе. — [М.], 1941. — С. 110.

¹⁹ Кислый А.Е., Каприцын И.И. Палеодемография. Теория и методика, проблемы и решения. — Запорожье, 1994. — С. 78, 79; Птуха М.В. Вибрані праці. — К., 1971. — С. 293; Урланис Б.Ц. Эволюция продолжительности жизни. — М., 1978. — С. 24.

²⁰ Кислый А.Е., Каприцын И.И. Вказ. праця. — С. 77.

²¹ Покас П.М. Вказ. праця. — С. 120, 121. — Табл. 1, 2.

²² Алексеев В.П. Вказ. праця. — С. 17.

²³ Кислый А.Е., Каприцын И.И. Вказ. праця. — С. 78, 79.

²⁴ Бессмертный Ю.Л. Вказ. праця. — С. 52, 53, 69 (прим. 112), 100; Габдрахманов П.Ш. О режиме демографического воспроизводства крестьянства Северной Франции в XI—XII вв. (по данным «крестьянских генеалогий») // Историческая демография докапиталистических обществ Западной Европы: Проблемы и исследования. — М., 1988. — С. 121, прим. 14.

²⁵ Бессмертный Ю.Л. Вказ. праця. — С. 52; Кислый А.Е., Каприцын И.И. Вказ. праця. — С. 79.

²⁶ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 545, 565.

²⁷ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 508, 563.

²⁸ Аристов Н.Я. Хрестоматия по русской истории для изучения древнерусской жизни, письменности и литературы, от начала письменности до XVI в. — Варшава, 1870. — Стб. 880.

²⁹ Вишневский А.Г. Ранние этапы становления нового типа рождаемости в России // Брачность, рождаемость, смертность в России и в СССР. — М., 1977. — С. 113.

³⁰ Бессмертный Ю.Л. Вказ. праця. — С. 31, 39, 83, 85; Луцицкая С.И. Историко-демографические данные Иерусалимских ассиз // Историческая демография докапиталистических обществ Западной Европы: Проблемы и исследования. — М., 1988. — С. 146, 148.

³¹ Хаджнал Дж. Европейский тип брачности в ретроспективе // Брачность, рождаемость, семья за три века. — М., 1979. — С. 58.

³² Памятники права Киевского государства X—XII вв. // Памятники русского права. — М., 1952. — Вып. 1. — С. 267.

³³ В літературі трапляється інше тлумачення підгрунтя цієї статті — її поява пояснюється економічними причинами, а саме — турботою громади про влаштування особистого життя жінок, щоб у випадку їх неодруження не брати на себе тягар догляду за ними (див. Щанов Я.Н. Княжеские

уставы и церковь в Древней Руси. — М., 1972. — С. 286—287; *Він же*: Государство и церковь Древней Руси X—XIII вв. — М., 1989. — С. 109). Це пояснення суперечить змісту самої цитованої статті Уставу Ярослава Володимировича, адже за статтею протранної редакції Руської Правди («О заднице боярьстен и о дружиннист») боярські дочки мали право на наслідування, якщо не мали братів, а на частку майна мали право взагалі всі неосдружені жінки (стаття «Аже смердь умреть»).

³⁴ *Бессмертный Ю.Л.* Вказ. праця. — С. 41.

³⁵ *Габдрахманов П.Ш.* О достоверности источников в современных историко-демографических исследованиях по раннему западноевропейскому средневековью (к постановке вопроса) // Проблемы исторической демографии СССР и Западной Европы (период феодализма и капитализма). — Кишинев, 1991. — С. 20.

³⁶ *Памятника права Киевского государства....* — С. 238.

³⁷ *Загальну кількість монастирів на Русі взято з: Водарский Я.Е.* Землевладение русской православной церкви и ее хозяйственно-экономическая деятельность (XI—начало XX в.) // Русское православие: веки истории. — М., 1989. — С. 506—507. — Табл. 1.

³⁸ *Бессмертный Ю.Л.* Вказ. праця. — С. 39, 40, 47.

³⁹ *Бессмертный Ю.Л.* Вказ. праця. — С. 45, 47, 50, 96, 97; *Габдрахманов П.Ш.* О режиме.... — С. 115, 123; *Він же.* О достоверности.... — С. 20.

⁴⁰ *Демографический энциклопедический словарь.* — М., 1985. — С. 38.

⁴¹ *Алексеев В.П.* Вказ. праця. — С. 20.

⁴² *Бессмертный Ю.Л.* Вказ. праця. — С. 50, 96; *Бужилова А.П.* Вятичи Московские: комплексный антропологический анализ // Экологические проблемы в исследованиях средневекового населения Восточной Европы. — М., 1993. — С. 101.

⁴³ *Никитенко В.В.* Демографический анализ поколений. — М., 1979. — С. 75, 76. Цю цифру в своїх розрахунках використав і П.Ш. Габдрахманов (*Габдрахманов П.Ш.* О режиме.... — С. 116).

⁴⁴ *Шукайло В.Ф.* Оценка темпа воспроизводства стабильного населения // Демографические тетради. Вып. IV—V. — К., 1972. — С. 207.

⁴⁵ *Бессмертный Ю.Л.* Вказ. праця. — С. 50, 72, 98; *Габдрахманов П.Ш.* О режиме.... — С. 111, 116; *Урлиани Б.Ц.* Рост населения.... — С. 28, 43, 61; *Авербух М.С.* Законы народонаселения докапиталистических формаций (опыт исследования). — М., 1967. — С. 162.

⁴⁶ *Бессмертный Ю.Л.* Актуальные проблемы исторической демографии раннего западноевропейского средневековья // Проблемы исторической демографии СССР и Западной Европы (период феодализма и капитализма). — Кишинев, 1991. — С. 10—11.

Одержано 15.01.2001

В.К. Козюба

ИСТОРИКО-ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ДРЕВНЕРУССКОЙ СЕМЬИ (ПО МАТЕРИАЛАМ ИСТОРИЧЕСКИХ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ)

Работа посвящена различным аспектам исторической демографии населения Древней Руси XI—XIII в. На основе анализа антропологического материала из грунтовых сельских могильников правого берега Днепра и могильников на г. Щекавица в Киеве сделана реконструкция поло-возрастной структуры средневекового населения. Привлечение данных генеалогий древнерусских княжеских родов, а также в качестве аналогий сведений западноевропейских источников позволили определить уровни брачности, бездетности населения, репродуктивности женщин и некоторые другие показатели, важные для демографической реконструкции.

Анализ материала показал, что в древнерусском обществе по численности мужчины значительно преобладали над женщинами, что, по мнению автора, нашло свое выражение в юридическом документе XI в. — Уставе Ярослава Владимировича. Получены важные характеристики древнерусского общества — средней продолжительности жизни обоих полов, уровня прироста населения, возраста поколений и, наконец, количественного состава среднестатистической семьи.

В.К. Козюба

HISTORIC-DEMOGRAPHIC CHARACTERISTIC OF AN OLD RUSSIAN FAMILY (BY MATERIALS OF HISTORIC AND ARCHAEOLOGICAL SOURCES)

The work is devoted to the various aspects of the historic demography of the Ancient Rus population in the XI—XIII centuries AD. Based on the analysis of anthropological materials from rural burial grounds on the right bank of the Dnieper and those on the Shechavytsya hill in Kyiv, the reconstruction of the sex-age structure of the medieval population is carried out. The attraction of the data from the genealogies of Ancient Russian prince's families and information from west-European sources as analogies allows us to determine the levels of nuptiality, childlessness of the population, female reproductive property, and some other indices which are important for demographic reconstruction. The analysis of materials shows that there was a significant predominance of the number of men over that of women. In author's opinion, this fact was reflected in the legal document «Russian Truth» of Yaroslav the Wise dated back to the XI century AD. The important characteristics of the Ancient Russian society such as the life span for both sexes, population's growth rate, ages of generations, and quantitative composition of a mid-statistical family are obtained.